GEMEENTE MOERDIJK

TRANSFORMATIEKADER BASTION GRONINGEN TE WILLEMSTAD

Behoort bij besluit van de raad van de gemeente Moerdijk d.d. 1/2/2024

mij bekend,
de raadsgriffier,

GEMEENTE MOERDIJK

TRANSFORMATIEKADER BASTION GRONINGEN WILLEMSTAD

Inhoud

1. INLEIDING 3

1.1. Aanleiding 3
1.2. Methodiek 3
1.3. Situatie 3
1.4. Leeswijzer 4

2. PLANBESCHRIJVING 5

2.1. Studiegebied 5
2.2. Ruimtelijke ontwikkeling 5
2.2.1. De vesting 5
2.2.2. Het bastion Groningen en de Oostbeer nu 11
2.2.3. Molenbiotoop 14
2.3. Erfgoedstatus 14
2.4. Ruimtelijke opgave 15

3. KERNWAARDEN 18

3.1. Cultuurhistorische waardering 18
3.1.1. Methodiek 18
3.1.2. Waardering/formele waarde 18
3.2. Ruimtelijke kenmerken/kernwaarden (essenties) 19

4. AMBITIES 21

4.1. Inleiding 21
4.2. Ambities ten aanzien van de beoogde ruimtelijke ontwikkeling 21

5. RUIMTELIJKE RANDVOORWAARDEN EN UITGANGSPUNTEN 22

5.1. Uitgangspunten 22
5.2. Randvoorwaarden 22

6. AANBEVELINGEN 24
6.1.1 Oostbeer 26
6.1.2 Openluchttheater 27
6.1.3 Terreplein 27
6.1.4 Verlichting 27
6.1.5 Aanmeerpunt vaarboten en picknicken aan het water 27

Bijlage 1 Geraadpleegde bronnen 28

GEMEENTE MOERDIJK

TRANSFORMATIEKADER BASTION GRONINGEN WILLEMSTAD

1. INLEIDING

1.1. Aanleiding

De gemeente Moerdijk denkt na over het restaureren en moderniseren van het bastion Groningen en de nabijgelegen Oostbeer in Willemstad. Het studiegebied is gelegen op een gevoelige locatie binnen het beschermd stadsgezicht Willemstad. Daarom is besloten voorafgaand aan de definitieve planvorming een transformatiekader te laten opstellen. In zo'n transformatiekader worden in ieder geval de volgende onderdelen opgenomen:

1. Een korte beschrijving van het studiegebied, de erfgoedstatus, de toekomstige (ruimtelijke) opgave en de methodiek van het transformatiekader.
2. Een beknopte samenvatting van de cultuurhistorische waardering en een vertaling van deze waardering in ruimtelijke kenmerken en/of kernwaarden (essenties).
3. Een beschrijving van de ambitie over de wijze waarop het cultureel erfgoed kan worden ingezet bij de uitbreiding van het bastion Groningen (zonder ontwerpkeuzes te maken).
4. De uitwerking van deze ambitie in ruimtelijke randvoorwaarden en uitgangspunten.
5. Aanbevelingen en eventuele referenties voor het ontwerp voor de locatie en voor het nieuw landschappelijke aspect buiten de vestingwal (hoogte uitbreiding).

Het navolgende rapport zal ingaan op deze onderdelen.

1.2. Methodiek

Het navolgende rapport is opgesteld door een ter zake kundig persoon, te weten ir. J.J. Cuijpers, geregistreerd architect[1], stedenbouwkundige[2] en erfgoeddeskundige. Hij heeft ruime ervaring met het aangeboden onderzoek en is expert op het gebied van de vertaling van cultuurhistorische waarden naar bestemmingsplannen. Sinds 2001 is hij daarnaast deskundige op het gebied van cultuurhistorie en stedenbouw bij de Commissie voor de Milieu Effect Rapportage en sinds 2018 historisch adviseur bij de Alliantie Zuiderwaterlinie.

Het navolgende advies is gebaseerd op een uitgebreid literatuur- en archiefonderzoek (zie bijlage 1 voor de geraadpleegde bronnen). Ook is de locatie bezocht op 14 juni 2023. Vervolgens zijn de verzamelde gegevens geanalyseerd en is de hiernavolgende rapportage opgesteld. Om vorm te geven aan het onderzoek zijn de volgende werkzaamheden verricht:

1. Terreinonderzoek ter plaatse.
2. Analyse historische kaarten, waaronder het kadastraal minuutplan 1832 en historische topografische kaarten;
3. Archiefonderzoek – digitaal toegankelijke inventarissen in het streekarchief West-Brabants Archief en het Brabants Historisch Informatie Centrum;
4. Literatuuronderzoek in het algemeen.

1.3. Situatie

Het onderzoeksgebied is gelegen in Willemstad in de gemeente Moerdijk. De situatie is weergegeven op figuur 1.

[1] Architectenregister nr. 1.881109.003
[2] Architectenregister.nr. 2.881109.001

Figuur 1 – Situatie van het studiegebied (topografische kaart 2021); het Bastion Groningen is gelegen binnen de rode cirkel; de Oostbeer is gelegen binnen de oranje cirkel.

1.4. Leeswijzer

In hoofdstuk 2 zijn de aanwezige cultuurhistorische relicten kort uiteengezet en is de huidige toestand in het gebied nader beschreven. In hoofdstuk 3 worden de kernwaarden en de waardering van de relicten en het complex waar ze deel van uitmaken opgenomen. In hoofdstuk 4 zijn de ambities met betrekking tot dit plan geformuleerd. In hoofdstuk 5 is het perspectief van de geconstateerde waarden in relatie tot de mogelijke bestemmingsverandering weergegeven, waarbij het vooral gaat om de ruimtelijke randvoorwaarden en uitgangspunten. In hoofdstuk 6 zijn extra aanbevelingen geformuleerd.

2. PLANBESCHRIJVING

2.1. Studiegebied en plangebied

Het plangebied omvat het bastion Groningen en de Oostbeer te Willemstad. Op deze plaatsen zal in de toekomst planvorming plaatsvinden die gericht is op ruimtelijke verbeteringen van het bastion en mogelijke ontsluiting van de Oostbeer. Bij de planvorming speelt vooral de relatie met de historische omgeving een belangrijke rol. Daarom is het studiegebied niet beperkt tot het bastion Groningen op zich, maar omvat ook de ruime omgeving daarvan: de naastgelegen bebouwing, de nabijgelegen stadswallen, de stadsgracht etc. etc.

Het plangebied is dus het Bastion Groningen en de Oostbeer zelf. Het studiegebied omvat daarnaast de wijdere omgeving van het plangebied.

Figuur 2 - Luchtfoto van de locatie; te zien is het huidige Bastion Groningen en de Oostbeer, met de naastgelegen gebouwen, de stadswal, de grachten etc.

2.2. Ruimtelijke ontwikkeling

2.2.1. De vesting

De monumentenomschrijving van het monumentnummer 38993[3] (vesting Willemstad) bevat de volgende omschrijving: "D*e vesting Willemstad bestaat uit 7 bastions, genoemd naar de 7 provinciën van de republiek. De binnendijkse omwalling is omsloten door een fraaie vestinggracht, waaromheen een singel, welke in het westen en oosten aansluit op de dijken langs het Hollandsch diep. De singel is omgeven door een buitengracht*.

[3]Er waren twee monumentnummers (38994 en 38993); het monumentnummer 38994 gaat vervallen en alles wordt opgenomen in nummer 38993.

De vesting is aangelegd naar een ontwerp van de ingenieur Abraham Andries en in 1585-86 gewijzigd en voltooid naar bestek van de ingenieur Adriaan Anthonisz. (…).”

Figuur 3 – De vesting Willemstad in 1736; het noorden is onder (bron: BHIC 343-000637); G = Bastion Groningen; V = haven; a = Oostbeer.

a. De stichting van Ruigenhil/Willemstad

De geschiedenis van Willemstad begon in het jaar 1561 toen Jan IV van Glymes, Markies van Bergen op Zoom, opdracht gaf tot het inpolderen van de gorzen van ‘den Ruygen hille’. Hij en zijn voorgangers waren al jaren in conflict met het huis Nassau van Breda. Beiden probeerden hun territorium in de noordwesthoek van Brabant uit te breiden. In de polder Ruigenhil werd een centraal dorp gesticht, eveneens Ruigenhil geheten, waar het bestuur van de polder zetelde en waar zich ambachtslieden, handelaars en landarbeiders vestigden.

Aan het begin van de tachtigjarige oorlog (1568-1648) koos de markies van Bergen op Zoom in 1581 de zijde van Spanje. De Staten van Brabant ontnamen hem daarop het Markizaat. Polder en dorp Ruigenhil werden aan Willem van Oranje (van Breda) gegeven als schadevergoeding voor de verliezen die hij had geleden gedurende de eerste jaren van de oorlog. In 1582 bezocht Willem van Oranje het dorp Ruigenhil en hij herkende de strategische ligging ervan aan het Hollandsch Diep. Hij besloot van Ruigenhil een vesting te maken.

In 1586 verwierf Prins Maurits, de zoon van Willem van Oranje (die in 1584 vermoord was) stadsrechten voor de nieuwe vestingstad. Omdat de plaatselijke bevolking al sprak van ‘Willems stad’ gaf Maurits de vestingstad de naam ‘Willemstad’.

b. De aanleg van de vesting in 1585-1586

Willem van Oranje gaf de ingenieur Abraham Andries de opdracht tot het maken van een ontwerp van de vestingwerken. Hij ontwierp een vesting in de vorm van een zeshoek rondom het bestaande stratenplan.[4] Op de vijf binnendijkse hoeken werd een bolwerk (later bastion genoemd) aangelegd. Het zesde, buitendijkse bolwerk werd niet gemaakt om de haven te behouden. Om die zijde van de vesting toch te versterken werden twee kleinere werken aangelegd die ‘scheel kwartier’ werden genoemd (scheel=schuin). In 1585-86 werden de vestingwerken voltooid.

[4] Heemkundekringdewillemstad.nl/vestingwerken/vesting.thm geraadpleegd 17 07 2023.

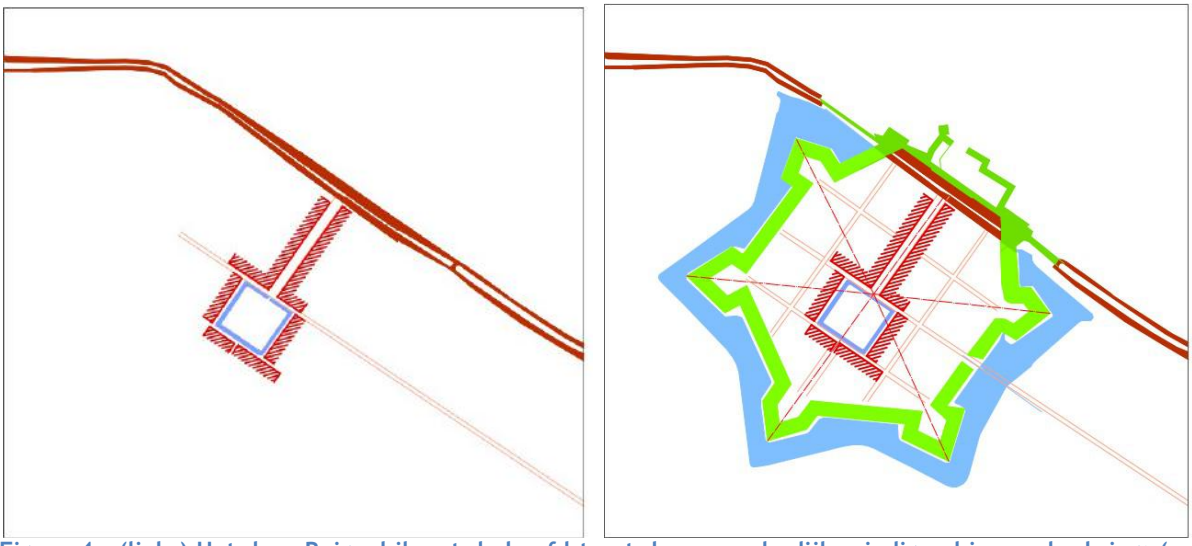

Figuur 4 - (links) Het dorp Ruigenhil met de hoofdstraat dwars op de dijk, eindigend in een kerkring; (rechts) De vroegste vestingwerken rondom Ruigenhil/Willemstad, 1585, met geprojecteerd raster van wegen; de middellijn van de bastions komt uit op de as van de Voorstraat, voor de kerk; de buitendijkse vestingwerken zijn klein in vergelijking met de binnendijkse.

Figuur 5 - Afbeelding van de vesting Willemstad in 1594 door de landmeter S.D. van Dueren; opvallend is het feit, dat er een rastervormige wegenstructuur is geprojecteerd, rondom de tevoren bestaande structuur van Ruigenhil. Zo'n rastervormige wegenstructuur was een elementair onderdeel van de 'ideale steden', die bijvoorbeeld door Simon Stevin werden ontworpen. Slechts een deel van dat raster, met name de Achterstraat en de Groenstraat, is in werkelijkheid gerealiseerd. De feitelijke bebouwing concentreerde zich in 1594 aan de Voorstraat en rond de kerkring. Deze bebouwing stamde waarschijnlijk grotendeels van het prestedelijke Ruigenhil.

c. De aanleg van de Bastions Gelderland en Groningen

Met name de verdediging aan de waterzijde van de vesting was onvoldoende sterk met de beide 'schele kwartieren', van waaruit niet alleen het Hollandsch Diep, maar ook de dijken gedekt moesten worden.

Daarom besloot prins Maurits in 1598 om de waterzijde te versterken door het noordwaarts verleggen van de houwers, een nieuwe houwerdam te maken en de aanleg van twee bastions. De aanleg van bastion Groningen is waarschijnlijk al in 1598 begonnen. Met Bastion Gelderland is in 1602 werd in 1602 begonnen. Anders dan de binnendijkse bastions, kregen de beide buitendijkse bastions een stenen bekledingsmuur.

Omstreeks het jaar 1700 werden de bastions vernoemd naar de zeven provincies van de Republiek. Naar gelang de rangschikking van de afgevaardigden der provincies in de vergadering der Staten-Generaal kregen ze de namen Gelderland, Holland, Utrecht, Zeeland, Friesland, Overijssel en Groningen.[5] In de vroege negentiende eeuw werd deze manier van benaming verlaten en kregen de bastions Romeinse cijfers: Bastion Gelderland werd bastion I, Holland bastion II etc. Bastion Groningen werd zo Bastion VII. Tegenwoordig worden de oude benamingen weer gebruikt.

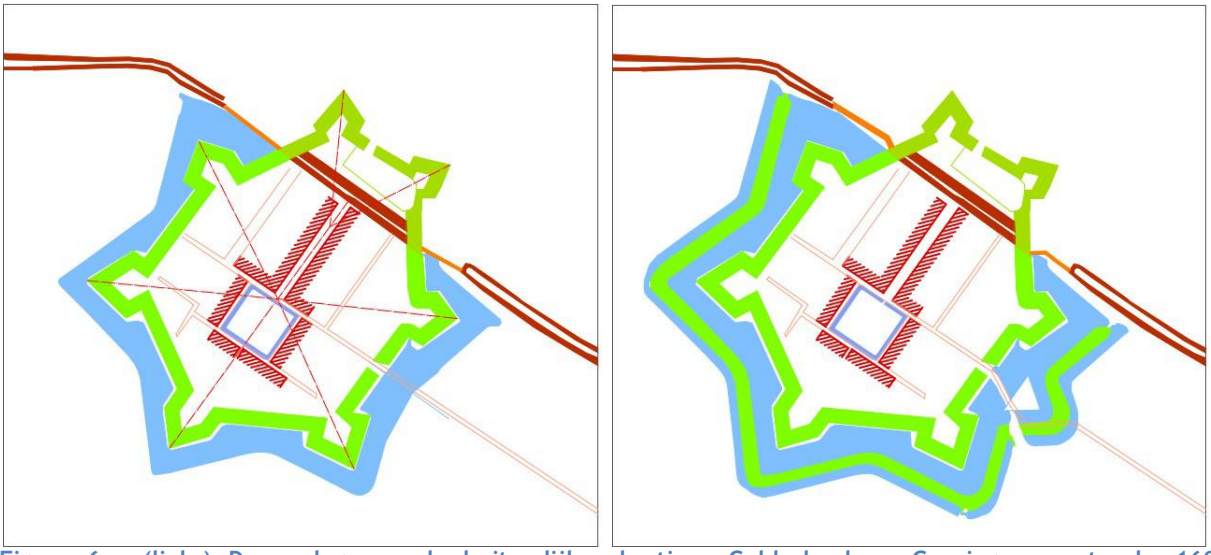

Figuur 6 - (links) De aanleg van de buitendijkse bastions Gelderland en Groningen omstreeks 1600; de middellijnen van de bastions snijden in het midden van de Voorstraat. (rechts) Verdere uitbouw van de vesting in de jaren 1620 door de aanleg van het ravelijn voor de landpoort en de aanleg van de contrescarp met glacis.

d. Verbeteringen in 1621-1627

In 1621 liep het Twaalfjarig Bestand af en werden de vijandelijkheden met Spanje hervat. De vesting werd onder handen genomen. In 1623 werd een borstwering op de hele wal aangelegd. Tussen 1624 en 1627 werd vóór de Landpoort een ravelijn aangelegd en rondom de vesting een contrescarp (gedekte weg)[6] met glacis.[7] Op het havenhoofd werd een redoute[8] gemaakt. Er werd ook een nieuw arsenaal gebouwd.

e. De Stelling van Willemstad

In 1698 ontwierp Menno van Coehoorn de Zuiderwaterlinie, waarmee hij bestaande versterkingen, waaronder Willemstad, aaneensmeedde tot een sterke grensverdediging van Holland. Willemstad had daarbij een dubbele functie: een vijand vanuit het zuiden tegenhouden en de scheepvaart op het Hollandsch Diep beheersen om te voorkomen dat de vijand vanuit zee de Waterlinie zou omzeilen.
Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog vielen de Fransen in 1747 wederom de Nederlanden aan. In alle haast werden enkele aarden verdedigingswerken rondom Willemstad aangelegd, waarvan de meeste nog steeds in het landschap herkenbaar zijn.[9]
Op zijn beurt liet Napoleon in 1811 aan weerszijden van het Volkerak twee forten bouwen: Prins Frederik bij Ooltgensplaat en Fort Sabina.[10] Ter dekking van dat laatste fort werd op de toegangsweg het fort 'De Hel' gebouwd. Later werd ook het fort Buitensluis aan de noordkant van het Hollandsch Diep gebouwd.

[5] Heemkundekringdewillemstad.nl/vestingwerken/vesting.thm geraadpleegd 10 07 2023.
[6] Tegenover de escarp gelegen en soms bekleed talud van een bedekte weg, soms ook het buitentalud van een gracht. (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_vaktermen_in_de_vestingbouwkunde).
[7] Flauw aflopend talud, gelegen buiten een vesting. (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_vaktermen_in_de_vestingbouwkunde).
[8] Kleine, geheel omsloten veldschans met alleen uitspringende en geen inspringende hoeken. (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_vaktermen_in_de_vestingbouwkunde).
[9] Heemkundekringdewillemstad.nl/vestingwerken/vesting.thm geraadpleegd 17 07 2023.

f. De vernieuwing van de Oostbeer

De beide beren[11] zorgden ervoor dat het (zoute, aan getijden onderhevige) buitenwater niet in contact kwam met het binnenwater. Oorspronkelijk werd de bestaande dijk gehandhaafd, maar daardoor bleef een acces naar de vesting bestaan. Bij de aanleg van de bastions Gelderland en Groningen werd in plaats daarvan een beer aangelegd. Dit is een glad gemetselde dam met een spitse nok. Daardoor is het vrijwel onmogelijk om over de beer te balanceren. De 'monnik' in het midden maakt het helemaal onmogelijk om te voet over de beer te lopen.

Figuur 7 De Oostbeer in 2023; links de jachthaven, rechts de binnengracht.

Bij een hoge stormvloed in 1853 die tot 3,10 m boven NAP reikte, bleek dat de beer over bijna de gehele lengte lekte.[12] Uit onderzoek bleken er nogal wat gebreken aan de constructie te zijn, maar men besloot de beer provisorisch te repareren. In 1877 was er andermaal een zware storm, waarbij de Oostbeer in gevaar kwam. De oude Oostbeer werd helemaal afgebroken en een nieuwe, deugdelijk onderheide beer met monnik werd gebouwd.[13]

g. Latere ontwikkelingen op het Bastion Groningen

In de jaren tachtig van de negentiende eeuw werd de rivierverdediging de belangrijkste functie van Willemstad. Het rivierfront van Willemstad en de forten Buitensluis (bij Numansdorp) en Prins Frederik (bij Ooltgensplaat) werden hierop aangepast. Op bastion Groningen werd een achterlader van zwaar kaliber opgesteld. Dit waren uit Frankrijk afkomstige ijzeren kanonnen van 24 cm.De houten geschutsbeddingen werden vervangen door betonnen voor de kanonnen 24 cm. Deze geschutsbedding is

[10] De oorspronkelijke namen waren Duquesne en De Ruijter, later omgedoopt tot 'Fort in de Sabina-Henricapolder', tegenwoordig kortweg Fort Sabina genoemd.
[11] Een beer is een Dam in een vestinggracht om het zoete water in de vestinggracht te scheiden van zout of sterk stromend water van een grote waterpartij (zee, meer, rivier). (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_vaktermen_in_de_vestingbouwkunde).
[12] Van Mastrigt (2009), p. 204.
[13] Van Mastrigt (2009), p. 204.

nog op bastion VII te zien.Het in 1865 gebouwde buskruitmagazijn van metselwerk bleek te kwetsbaar en werd in 1884 voorzien van een muur van brikkenbeton om de meest kwetsbare plaatsen. Ook werd de aarden dekking verbeterd. Het magazijn bestaat uit drie compartimenten, waarvan de twee achterste dienden voor de opslag van kruit en de voorste als schuil- en wachtruimte.
In 1892 werden ten behoeve van de vuurleiding van de kustbatterijen twee meetstations en twee batterijstations gebouwd op de bastions Gelderland en Groningen. In het batterijstation werd de vuurleiding van het geschut geregeld, met behulp van de metingen die vanuit buitendijks gelegen meetstations werden verricht. Zo werd voorkomen dat vijandelijke schepen toegang kregen tot het Hollandsch Diep. In 1915 werd een gewapend betonnen schuilplaats aangelegd.

Figuur 8 - Het 24 cm kanon, zoals er een was geplaatst op bastion Groningen. Dit exemplaar komt uit de collectie van het Nationaal Militair Museum en is afkomstig van het fort Sabina, waar 19 van deze wapens waren opgesteld. De hiermee afgeschoten projectielen wogen 144 kg en konden op een afstand van 768 m een pantserplaat van 20,6 cm dikte doorboren. In 1911 werden deze kanonnen als verouderd beschouwd. De overige 18 exemplaren van Fort Sabina en ook die van Willemstad werden gesloopt (foto: Nationaal Militair Museum).

Bij K.B. van 28 mei 1926, Stbl.156 werd Willemstad als vesting opgeheven. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de vesting Willemstad onderdeel van de Duitse Atlantikwal. Hiertoe werden op en bij bastion Gelderland nieuwe bunkers aangelegd. Op bastion Groningen zijn geen restanten daarvan te zien.

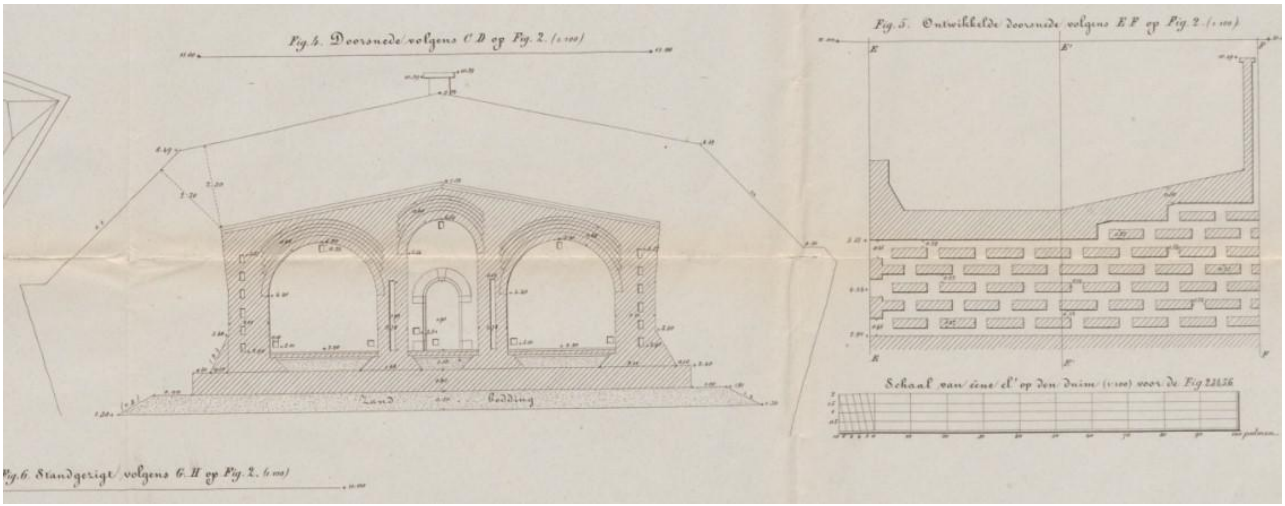

Figuur 9 - Ontwerp van het kruitmagazijn uit 1863 met detail (Bron: BHIC, 343-00639).

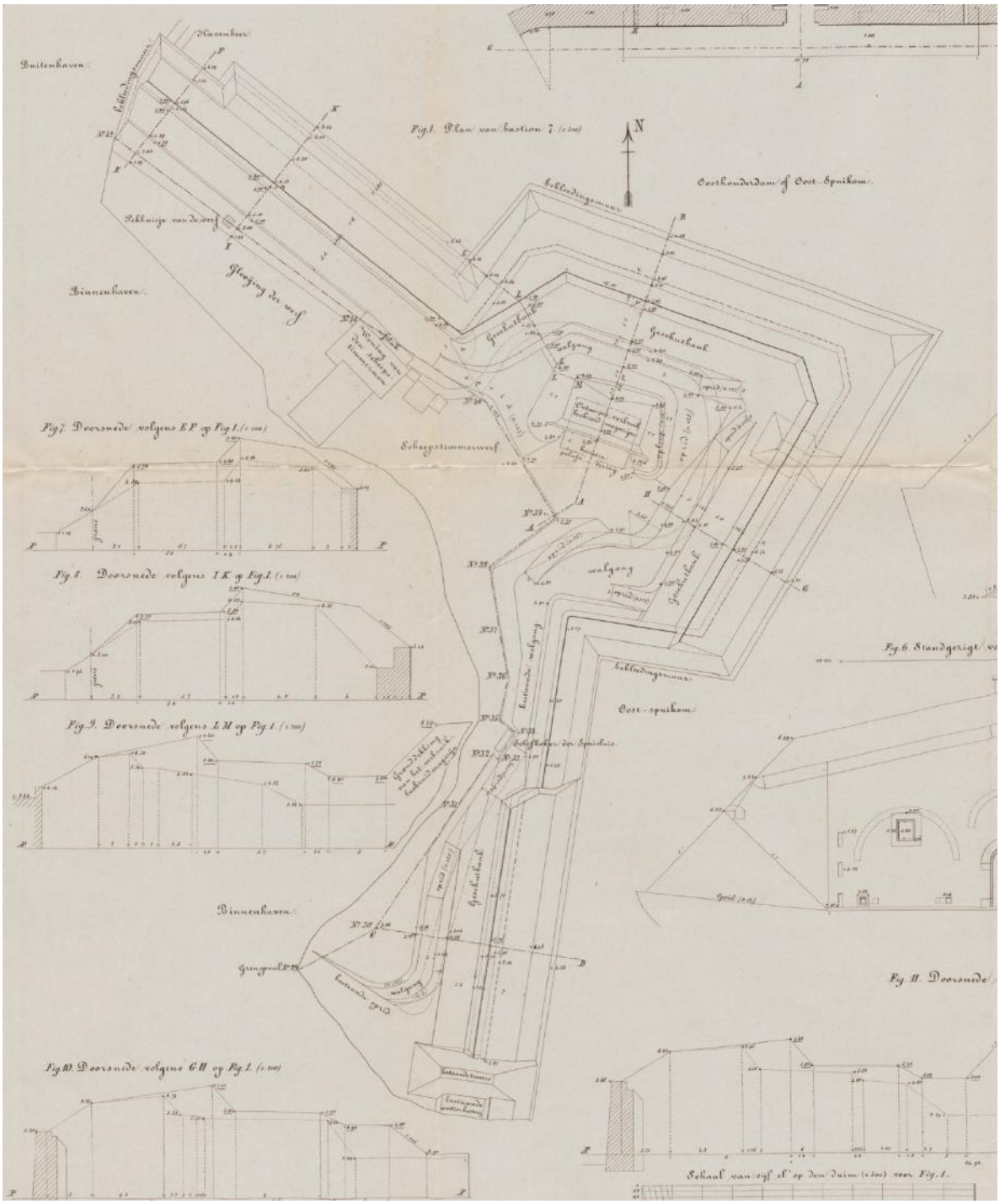

Figuur 10 - Ontwerptekening kruitmagazijn op bastion Groningen, 1863 (Bron: BHIC, 343-00639).

2.2.2. Het bastion Groningen en de Oostbeer nu

Hiervóór is de totstandkoming van de huidige structuur van het bastion Groningen kort samengevat:

- Het bastion is gerealiseerd omstreeks 1600 en werd meteen voorzien van een stenen bekledingsmuur.
- Toen werd ook een beer gebouwd, deze is later meerdere keren gerepareerd en vervangen, het laatst in 1877.
- Ook het bastion Groningen werd meerdere keren gerepareerd en veranderd.
- In 1865 werd een buskruitmagazijn gebouwd, dat in 1884 verbeterd werd.
- In 1882 werd een batterijstation gebouwd en tevens twee 24 cm kanonnen geplaatst, waarvan de geschutsbedding nog aanwezig is.

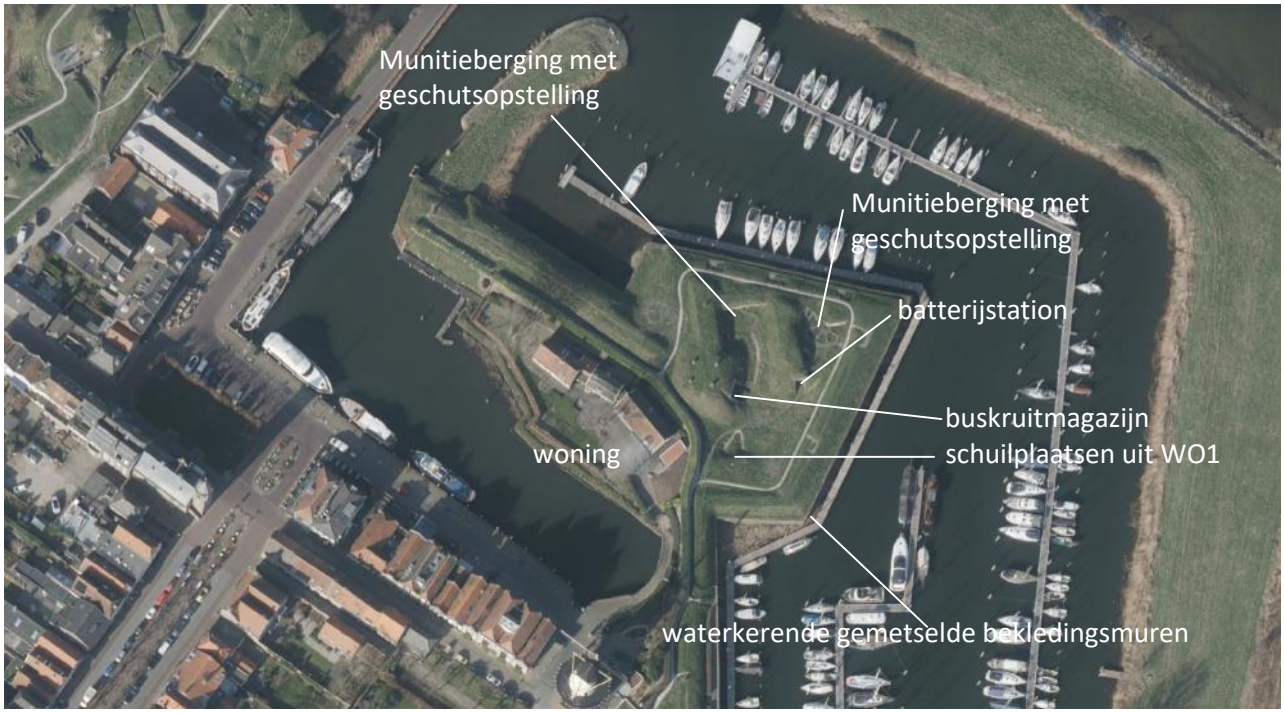

Figuur 11 - Luchtfoto huidige situatie.

Figuur 12 Zicht op bastion Groningen vanuit het zuidoosten, de courtine VI-VII; de bekledingsmuur is van hieruit goed zichtbaar.

Figuur 13 - Met aarde bedekte gebouwen op bastion Groningen, links het kruitmagazijn uit 1865, gewijzigd in 1884, rechts het batterijstation uit 1892.

Figuur 14 - Geschutsbedding met spilkussen van het 24 cm kanon, dat kon meer dan 180^0 draaien om een spil.

2.2.3. Molenbiotoop

Vlakbij de haven staat in Willemstad de D'Orangemolen. Deze molen is gebouwd in het jaar 1734. Tijdens de tweede wereldoorlog liep de molen grote schade op. In 1951 werd de gerestaureerde molen opgeleverd. Vlak daarna werd de molen buiten gebruik gesteld. Na een langdurige stilstand, zonder wieken, werd in 1999 tijdens een grote restauratie een nieuwe staart geplaatst en werden er twee nieuwe stalen roeden met een vlucht van 25 meter met Oud-Hollandse tuigage aangebracht. Sinds het voorjaar 2005 wordt er weer meel gemalen.
Bij een maalvaardige molen hoort een molenbiotoop. Dat is een kring van 400 m rondom de molen waarbinnen zorg wordt gedragen voor voldoende windvang van de molen. Het studiegebied ligt binnen deze zone. Daarbinnen gelden maximale hoogten voor de bebouwing. Deze worden gewoonlijk in het bestemmingsplan opgenomen. Op de provinciale cultuurhistorische waardekaart (versie 2006) en de Erfgoedkaart Moerdijk (2013) is de molenbiotoop aangegeven.
De stellinghoogte bedraagt 8,00 m; de afstand van de locatie tot de molen bedraagt 71 m. Volgens de regels van de molenbiotoop mogen er binnen 100 m geen verhogingen plaatsvinden boven de stellinghoogte, zijnde 8 m +NAP.

2.3. Erfgoedstatus

De volgende objecten hebben een geformaliseerde erfgoedstatus:

a. **De stadswallen van Willemstad** zijn rijksmonument (monumentenregister nummer 38993).[14] Deze zijn beschermd sinds resp. 1 april 1970. Deze monumenten omvatten de stadswallen met bastions, grachten, buitensingel en buitengracht, het ravelijn en alle andere onderdelen van de vestingwerken van Willemstad.
b. **Het beschermd stadsgezicht Willemstad**. Willemstad is op 21 januari 1970 ingeschreven als beschermd stadsgezicht, vanwege het feit dat deze stad een in de 16e eeuw volgens een vast plan aangelegde nederzetting is en een historisch waardevol geheel vormt, dat een beeld oplevert, dat van algemeen belang is vanwege de schoonheid en het karakter ervan.

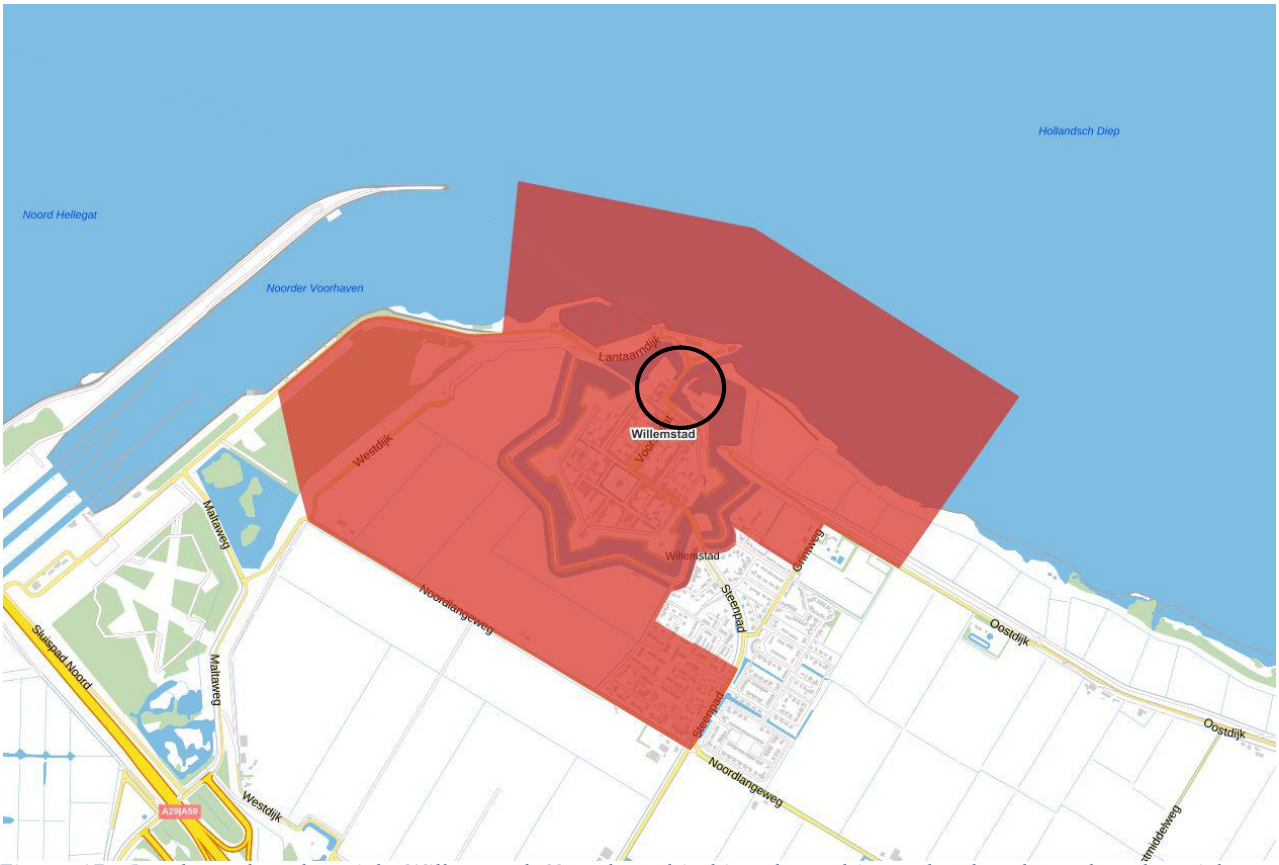

Figuur 15 - Beschermd stadsgezicht Willemstad. Het plangebied is gelegen binnen het beschermd stadsgezicht.

[14] Tot voor kort waren de stadswallen ondergebracht in twee monumentnummers (38994 en 38993); het monumentnummer 38994 gaat vervallen en alles wordt opgenomen in nummer 38993.

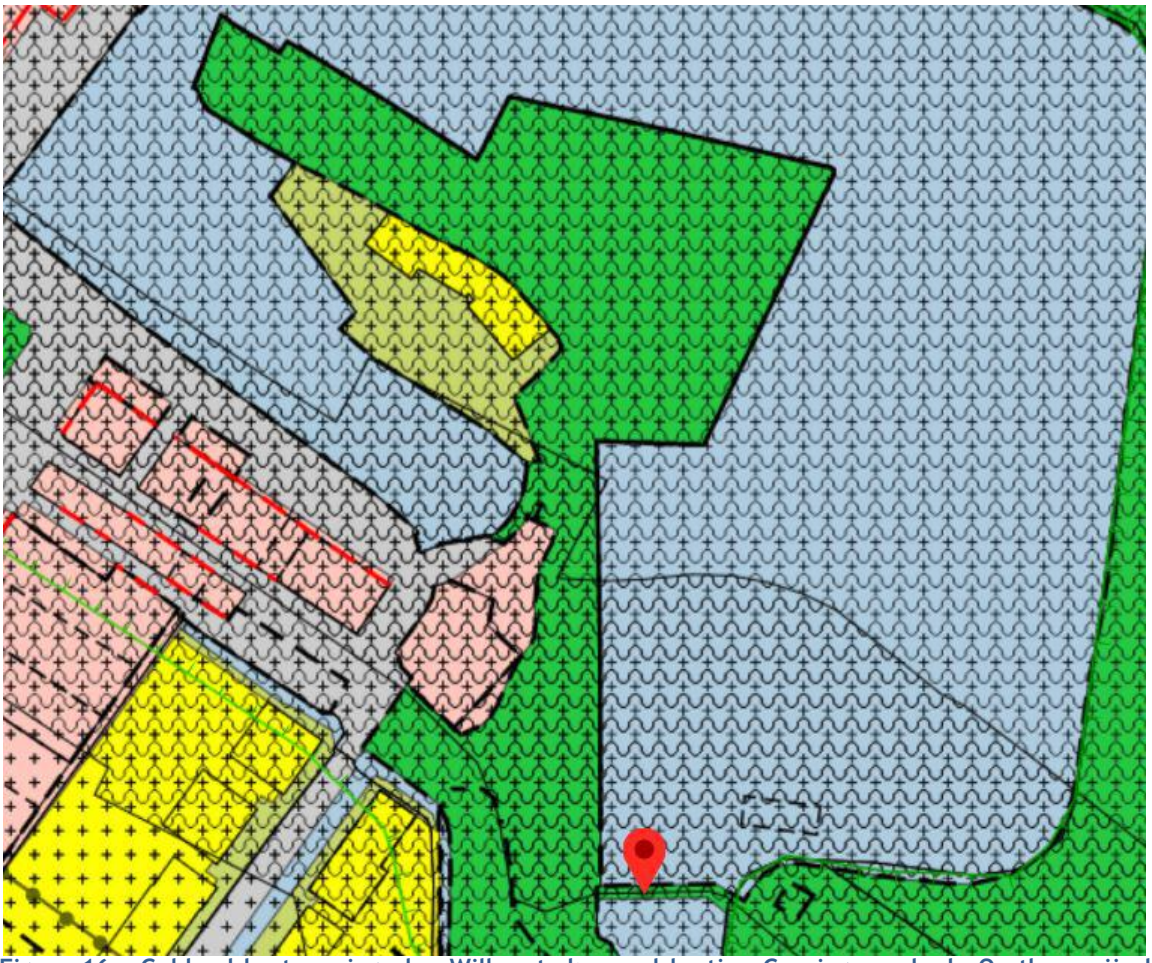

Figuur 16 - Geldend bestemmingsplan Willemstad; zowel bastion Groningen, als de Oostbeer zijn bestemd tot 'Groen' met de dubbelbestemming 'Waarde cultuurhistorie - 1'.

c. **Bestemming Groen met functieaanduiding vestingwerken en dubbelbestemming Waarde - cultuurhistorie** in het geldende bestemmingsplan.
Zowel het Bastion Groningen, als de Oostbeer hebben de primaire bestemming "Groen" en de dubbelbestemming "Waarde cultuurhistorie - 1".
Zoals wettelijk voorgeschreven is de bescherming van het stedenbouwkundig erfgoed, zoals vastgelegd in het beschermd stadsgezicht, opgenomen in het vigerende bestemmingsplan Vesting Willemstad. Daarin heeft het studiegebied de dubbelbestemming 'Waarde Cultuurhistorie 1' gekregen. In deelgebied 'Vestingwerken' geldt:
1. uitsluitend ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van groen - vestingwerken', het kenmerkende **bestaande profiel van (het grondlichaam van) de aardwerken**, en de bedekking van deze aardwerken met overwegend gras;
2. (...)[15]

2.4. Ruimtelijke opgave

Er zijn in het verleden diverse initiatieven genomen om de ruimtelijke en cultuurhistorische structuur van het bastion Groningen te verbeteren en de maatschappelijke betekenis ervan te versterken. Zo bevat het Uitvoeringsprogramma Vitaal Centrum Willemstad de volgende concrete uitvoeringsprojecten:

1. Entreegebieden 'Poort van Willemstad'

1.1 Realisatie van toegang centrum van Willemstad via de Oostbeer voor fietsers en wandelaars;

- Verbinding Bovenkade via de Oostbeer naar de Oostdijk;

[15] De overige bepalingen zijn in dit kader minder relevant.

- De ontwikkeling van de Oostbeer kan rekenen op een breed draagvlak, door de voorzieningen binnen en buiten de vesting beter bereikbaar te maken;

1: Entreegebieden 'Poort van Willemstad'						
Nr.	Project- en/of actiebeschrijving	Doel(en)	Trekker(s)	Stakeholders	Inschatting € Hoog/middel /laag	Planning '22-'25 / Na '25
Must haves						
1.1	**Realisatie van toegang centrum van Willemstad via de Oostbeer voor fietsers en wandelaars** • Verbinding Bovenkade via de Oostbeer naar de Oostdijk • De ontwikkeling van de Oostbeer kan rekenen op een breed draagvlak, door de voorzieningen binnen én buiten de vesting beter bereikbaar te maken • Koppelkans: nieuwe entree jachthaven en heroverwegen bestaande entree • Koppelkans: aanleg klein verharde parkeerplaats voor jachthavenbezoekers • Koppelkans: verbinding met bezoekers van het toekomstige MFA aan de Grintweg • Koppelkans: is eerder opgenomen in de Kernkaart Willemstad	• Betere bereikbaarheid van voorzieningen in de vesting • Ontbrekend punt in de basisstructuur van recreatiefnetwerk oplossen • Betere spreiding toerisme/bezoekers centrum op piekmomenten/in het hoogseizoen • Betere bereikbaarheid van de voorzieningen in het centrum vanaf de Stadshaven en vice versa • Aantrekkelijkere Stadshaven waardoor verblijfsduur en bestedingen van bezoekers toenemen • Toevoegen van een recreatief knooppunt routekaart op deze locatie	Gemeente Moerdijk Heemkundekring Stadstafel	Bewoners, ondernemers, jachthavens, sportvereniging, zwembad, Zuiderwaterlinie, Waterschap	Hoog	X

1: Entreegebieden 'Poort van Willemstad'						
Nr.	Project- en/of actiebeschrijving	Doel(en)	Trekker(s)	Stakeholders	Inschatting € Hoog/middel /laag	Planning '22-'25 / Na '25
	• Koppelkans: betere bereikbaarheid vesting voor (toekomstige) bezoekers camping Bovensluis • Koppelkans: bijdrage aan het recreatieve fietsennetwerk in de gemeente Moerdijk als geheel, evt. met een nieuw knooppunt	• Betere verbinding mogelijk met het bestaande zwembad				
1.2	**Ontwikkeling en uitvoering van Bastion Groningen** naar openluchttheater/atrium en/of bredere bestemming. • Actualiseren en uitvoeren van bestaande plannen • Koppelkans: zoeken naar aanvullende financiering i.s.m. subsidie-adviseur (gemeente Moerdijk/extern) • Koppelkans: project is opgenomen in de Kernkaart Willemstad • Koppelkans: realiseren van een verblijfsruimte in de openbare ruimte voor de bewoners van Willemstad	• Cultuur uitdragen en daarmee een aantrekkelijke bestemming creëren • Aantrekkelijke verblijfsplek creëren voor de inwoners van Willemstad, waaronder jongeren en ouderen • Benutten van het cultuurhistorisch aanbod in Willemstad • Aantrekkelijkheid van Willemstad vergroten voor bewoners	Stadstafel, Heemkundekring Gemeente Moerdijk	Omwonenden, bewoners, kunst/cultuur verenigingen, financiers, Waterschap	Hoog	X

1.2 Ontwikkeling en uitvoering van Bastion Groningen naar openluchttheater/atrium en/of bredere bestemming

In het rapport 'Inrichting Bastion Groningen te Willemstad' van REDscape Landscape & Urbanism, DAF-Architecten (2019), dat een uitwerking is van de Visie Vestingwerken, wordt ernaar gestreefd het gebied meer beleefbaar te maken en worden daarnaast de volgende concrete voorstellen gedaan:

- Zichtbaarheid verbeteren door verwijderen beplanting op strategische plaatsen;
- De te handhaven tuinhaag vervangen door meidoorn;
- Zichtbaarheid/toegankelijkheid verbeteren door plaatsen van een hek bij de ingang van de haven en bij het sluisgebouw;
- Herstel bekledingsmuren/voorkant wallen (referentie 1865);
- Aanpassen profielen op bastion;
- Halfverharding op 'kanonschietplaatsen';
- Padenstructuur verbeteren;
- Programmering munitiegebouwen;
- Aanbrengen van een amfitheater en programmering (bijvoorbeeld bruiloften);
- Terreplein[16] in verstevigd gras of halfverharding; hierbij moet worden opgemerkt dat het terreplein van Bastion Groningen in de loop der eeuwen sterk verkleind is door de bouw van diverse gedekte gebouwen. Het feitelijke terreplein is kleiner dan in het stuk van DAF-architecten is aangegeven.
- Plaatsen panoramatafel;

[16] Een terreplein (afgeleid van het Italiaanse terra piana: vlakke grond) is het vlakke terrein binnen een bastion, fort of vesting. (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_vaktermen_in_de_vestingbouwkunde).

- Licht op ingangen van munitiegebouwen en buitenkant kademuren.
- Aanmeerpunt vaarboten en picknicken aan het water;
- Nieuwe toegang tot het bastion vanaf het centrum;
- Nieuwe havenverbinding.

3. KERNWAARDEN

3.1. Cultuurhistorische waardering

3.1.1. Methodiek

In de literatuur is voor vakgebieden die betrokken zijn bij het erfgoed, met name de archeologie, de architectuur- en kunstgeschiedenis, de bouwhistorie, de tuingeschiedenis en de historische geografie, te vinden hoe over de betekenis of waarde van erfgoed wordt gedacht.[17] Op dit moment ontbreekt een breed geaccepteerde, geïntegreerde erfgoedbrede waarderingssystematiek. Het dichtst in de buurt komt de systematiek die in de nota Handreiking Cultuurhistorie in de m.e.r. wordt aangereikt.[18]
Voor de waardering zijn vier klassen onderscheiden, overeenkomstig de waarderingssystematiek van gebouwen/-onderdelen:[19]

- Hoge waarde
- Positieve waarde
- Indifferent
- Negatieve waarde

3.1.2. Waardering/formele waarde

Voor de elementen in het studiegebied is geen aparte waardering opgesteld, omdat diverse objecten en structuren zijn aangewezen als beschermd monument (de stadswallen) en/of onderdeel zijn van het beschermd stadsgezicht.. Bij de aanwijzing zijn de relevante cultuurhistorische waarden meegewogen.

Figuur 17 - Cultuurhistorische waardering gebied Bastion Groningen; de rode cirkel geeft globaal het studiegebied aan; zowel het huidige Bastion Groningen, als de Oostbeer, hebben een zeer hoge cultuurhistorische waarde; ontleend aan bijlage 2 bij het geldende bestemmingsplan.

[17] RCE e.a., 2009, p. 15.
[18] RCE e.a., 2009, p.11.
[19] RCE e.a., 2009.

De omgeving van de huidige Bastion Groningen en het bastion zelf hebben een zeer hoge cultuurhistorische waarde. Het gebied is aangewezen als beschermd stadsgezicht en de stadswallen zijn rijksmonument.

3.2. Ruimtelijke kenmerken/kernwaarden (essenties)

Het plangebied ligt binnen de vesting Willemstad, een garnizoensstad uit de 16e/17e eeuw die nog veel van zijn oorspronkelijk karakter behouden heeft. De oorspronkelijke vestingwallen en grachten zijn nog aanwezig.

De monumentale stadswallen zijn aangelegd in de systematiek van het Oud Nederlands Stelsel. De wallen zijn ter hoogte van het studiegebied voorzien van waterkerende gemetselde bekledingsmuren. De Oostbeer betreft een gemetselde beer met monnik.

De volgende ruimtelijke kenmerken vertegenwoordigen de kernwaarden van het onderzoeksgebied:

1- De gemetselde bekledingsmuur aan de buitenzijde.
2- De binnen- en buitenbekleding van het bastion.
3- Het profiel van de vestingwallen; het profiel van de courtine is in beginsel anders dan dat op de bastions.
4- De verschillende (grondgedekte) gebouwen op het bastion Groningen; zij zorgen ervoor dat op het bastion meerdere historische lagen naar voren komen: de oorspronkelijke vormgeving volgens het Oud Nederlands Stelsel, de ontwikkeling als kustverdediging in de negentiende eeuw en de ontwikkeling als garnizoensstad in de vroege twintigste eeuw.
5- Het profiel van de gemetselde Oostbeer met aan weerszijden open water en met de monnik; daardoor is de functie van dit werk goed afleesbaar.

Figuur 18 - AHN4-hillshade afbeelding van Bastion Groningen. De hoogteverschillen in het terrein zijn goed afleesbaar.

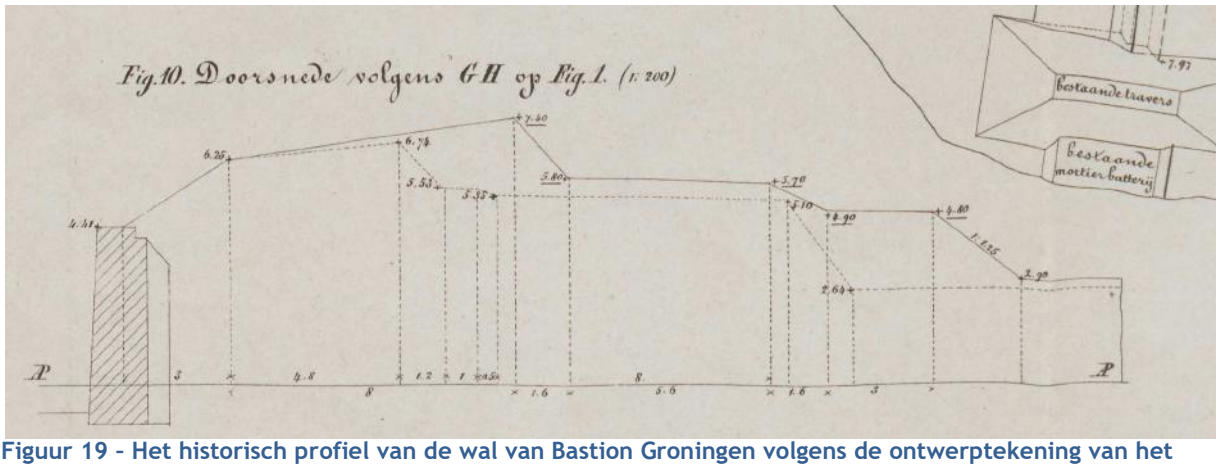

Figuur 19 - Het historisch profiel van de wal van Bastion Groningen volgens de ontwerptekening van het kruitdepot in 1863.

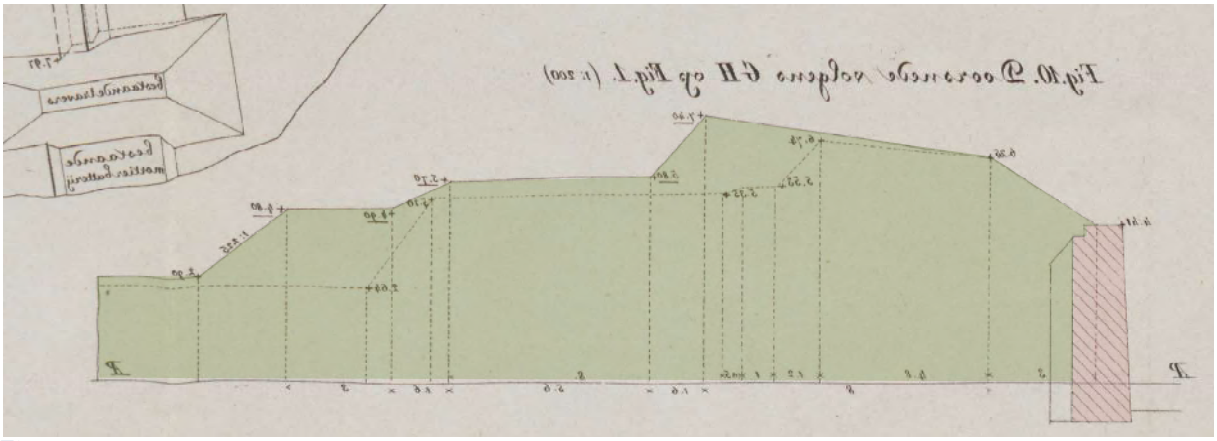

Figuur 20 - Hetzelfde profiel, maar nu gespiegeld (oost-west-richting) en voorzien van vulkleur.

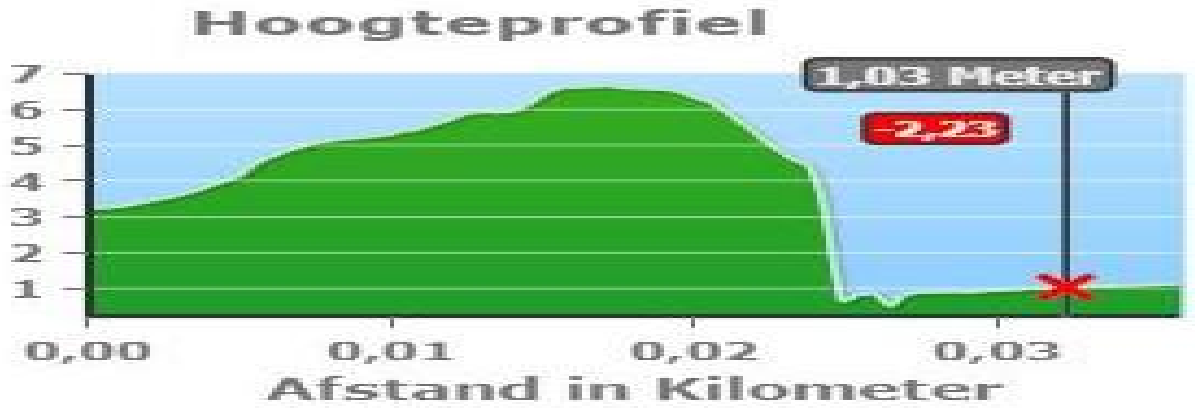

Figuur 21 Het huidige hoogteprofiel AHN3.

4. AMBITIES

4.1. Inleiding

In het vorige hoofdstuk is beschreven dat er in het bastion Groningen en omgeving belangrijke cultuurhistorische waarden aanwezig zijn. Dat wil niet automatisch zeggen dat daar geen ontwikkelingen meer mogen plaatsvinden, zoals ten onrecht wel eens gedacht wordt. Ook in beschermde stadsgezichten zijn normale maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen gewenst. De bescherming van het beschermd stadsgezicht is niet gericht op het vastleggen van de bestaande situatie, maar op een vitale ruimtelijke en maatschappelijke ontwikkeling in het gebied met behoud van de aanwezige cultuurhistorische waarden. Daarom kunnen er ontwikkelingen plaatsvinden, mits daardoor de relevante cultuurhistorische waarden niet wezenlijk worden aangetast.

4.2. Ambities ten aanzien van de beoogde ruimtelijke ontwikkeling

Gezien de bijzondere situatie zijn de ambities van het gemeentebestuur met betrekking tot dit plan hoog. In de "Visie op de verdedigingswerken" van de gemeente Moerdijk (juli 2018) worden de volgende ambities geformuleerd:

"- Bastion Groningen
De belangrijkste functie van de vesting Willemstad was beheersing van het Volkerak. Geen schip kon ongezien het land binnenvaren. Daartoe stond het zwaarste geschut altijd op bastion Groningen dat zo de hele waterweg kon bestrijken. Op dit moment springt het bastion er voor bezoekers en inwoners nauwelijks uit. Het is slecht vindbaar en het belang van de plek blijkt nauwelijks." [20]
Verder stelt de visie: *"Het moet dan* ***opgeknapt, beter toegankelijk en vooral meer beleefbaar*** *gemaakt worden. Een bezoek aan bastion Groningen maakt dan direct het verhaal van de vesting Willemstad duidelijk. Feitelijk wordt bastion Groningen dan samen met de binnenhaven de blikvanger van Willemstad."*[21]

Het beoogde resultaat is:

"Het meetbaar effect van de doelen van de visie (instandhouding erfgoed ten behoeve van de leefomgeving en toeristisch-recreatieve ontwikkeling) op de verdedigingswerken moet zijn:
- De instandhouding voor langere tijd te borgen.
- Een duidelijk eigen en fotogeniek gezicht te geven.
- Meer beleving toe te voegen.
- Een impuls voor de lokale economie door meer bezoekers en overnachtingen.
- De trots van inwoners en ondernemers te versterken."[22]

Deze visie is meegenomen in het Uitvoeringsprogramma Vitaal Centrum Willemstad en uitgewerkt in het projectvoorstel 'Inrichting Bastion Groningen te Willemstad' van REDscape Landscape & Urbanism, DAF-Architecten (2019). Daarnaast is vestingstad Willemstad, met bastion Groningen, ook onderdeel van de Stelling van Willemstad en de Zuiderwaterlinie, die beiden een belangrijke historische en toeristische betekenis hebben. Ook vanuit dat oogpunt is het daarom van belang om deze locatie beter beleefbaar en toegankelijk te maken.

[20] Gemeente Moerdijk (2018): Visie op de verdedigingswerken, p. 10.
[21] Gemeente Moerdijk (2018): Visie op de verdedigingswerken, p. 10.
[22] Gemeente Moerdijk (2018): Visie op de verdedigingswerken, p. 14.

5. RUIMTELIJKE RANDVOORWAARDEN EN UITGANGSPUNTEN

5.1. Uitgangspunten

Uitgangspunt bij de ontwikkeling van Bastion Groningen en de Oostbeer is, dat de aanwezige cultuurhistorische waarden behouden blijven en dat het gebied een grotere rol gaat spelen in ruimtelijke, maatschappelijke en recreatieve/toeristische waarde van de stad Willemstad. Bastion Groningen is nu een enigszins afgelegen, vrij moeilijk toegankelijke plek, die nauwelijks een rol speelt in de stad. En dat terwijl er belangrijke potenties liggen.

a. Ontwikkelingen aan de Oostbeer en Bastion Groningen dienen met behoud van de aanwezige waarden uitgevoerd te worden; de aanwezige waarden zijn hierna kort weergegeven.
b. Het Bastion Groningen heeft de potentie om veel meer dan nu een maatschappelijke, recreatieve en toeristische rol te vervullen; het is gewenst deze rollen in de planvorming te versterken.
c. Het is gewenst om Bastion Groningen beter beleefbaar en toegankelijk te maken.

5.2. Randvoorwaarden

De randvoorwaarden bij de ontwikkeling van Bastion Groningen en de Oostbeer zijn, dat de ruimtelijke essenties die cultuurhistorische waarden hebben, bij de beoogde ruimtelijke ontwikkelingen behouden blijven. Die essenties of kernwaarden zijn (zie paragraaf 3.2):

1- De gemetselde bekledingsmuur aan de buitenzijde.
2- De binnen- en buitenbekleding van het bastion.
3- Het profiel van de vestingwallen en de bastions.
4- De verschillende (grondgedekte) gebouwen op het bastion Groningen.
5- Het profiel van de gemetselde Oostbeer met aan weerszijden open water en met de monnik.

In dit hoofdstuk wordt beoordeeld wat het toekomstperspectief van de cultuurhistorische waarden zal zijn, als gevolg van de beoogde aanpassingen. Zoals eerder gesteld zijn aanpassingen van het Bastion Groningen en de Oostbeer zeker denkbaar en gewenst, mits de belangrijke cultuurhistorische waarden, zoals beschreven in 3.2 en hiervoor, behouden worden.

a. De **buiten- en binnenbelijning** van het bastion Groningen. De buitenbelijning ligt vast in de bekledingsmuur. De binnenbelijning ligt minder vast en heeft mede te maken met het profiel (zie b.). Complicerende factor daarbij is dat er in het verleden diverse wijzigingen hebben opgetreden door de bouw van de kruitopslag, schuilplaatsen en andere bouwwerken met gronddekking.
b. Het **profiel** van een vestingwerk is van eminent belang. In het verleden werden ontwerptekeningen vaak voorzien van een profieltekening. Hier spelen een aantal complicerende factoren:
   - In het verleden zijn de profielen diverse malen aangepast om deze geschikt te maken voor de militaire hulpmiddelen die men toentertijd ter beschikking had; als er nieuwe ontwikkelingen waren, aarzelde men niet om de vesting daaraan aan te passen.
   - Door erosie en achterstallig onderhoud worden de profielen in de loop der jaren aangetast, scherpe hoeken verdwijnen, steile wanden zakken in, de hoogte neemt af.
   - Met name in de negentiende eeuw heeft men op bastion Groningen veel graaf- en bouwwerkzaamheden verricht, waarbij de voorheen bestaande profielen werden veranderd.

   Het behoud van de walprofielen in de hele vesting is van groot cultuurhistorisch belang; daarom zijn deze met behulp van de dubbelbestemming cultuurhistorie in het bestemmingsplan beschermd (zie blz. 15).
   Ook voor Bastion Groningen geldt als randvoorwaarde dat het huidige profiel als uitgangspunt genomen dient te worden. Dit mag alleen veranderd worden ter behoud of versterking van de bestaande cultuurhistorische waarden. Mochten er veranderingen noodzakelijk zijn, dan dienen deze archeologisch begeleid te worden.
c. Doordat het bastion Groningen in de loop der eeuwen zoveel veranderingen heeft ondergaan, komen er in het object meerdere ‘lagen’ van de geschiedenis tot uitdrukking. Een bijna traditionele kwestie is dan: welke laag kies je als referentie voor het behoud van aanwezige waarden. Tegenwoordig wordt vaak de huidige toestand als uitgangspunt genomen, omdat daarin alle lagen uit het verleden vertegenwoordigd zijn. Zou er worden gekozen voor een vroegere toestand, dan worden daarmee latere ontwikkelingen vernietigd en/of onleesbaar gemaakt. Daarom wordt de

huidige toestand in principe als uitgangspunt genomen. Wel zijn verbetering en restauraties van de bestaande gedekte gebouwen noodzakelijk. Het behoud staat hier voorop.

d. Bestaande **materialen** moeten zoveel mogelijk gehandhaafd blijven en beschermd worden.

e. De Oostbeer met zijn ezelsrug[23] en monnik[24] is een bijzonder en redelijk zeldzaam onderdeel van de vesting Willemstad. Het behoud van dit onderdeel zoals het is, is van groot cultuurhistorisch belang.

f. Het (maatschappelijk) gebruik van een historisch bouwwerk is te verkiezen boven handhaving 'als decorstuk'.

[23] Een ezelsrug is een metselconstructie op een stenen muur. De stenen worden schuin gemetseld, in een hoek van 45 graden.

[24] Een monnik is een puntig torentje geplaatst als obstakel op een beer om te voorkomen dat dam wordt gebruikt om de gracht van een vesting over te steken. (bron: https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_vaktermen_in_de_vestingbouwkunde)

6. AANBEVELINGEN

Het is niet de taak van dit rapport om concrete oplossingen of ontwerpen te vinden die recht doen aan alle uitgangspunten en randvoorwaarden. De navolgende aanbevelingen zijn dan ook adviezen. In paragraaf 2.4 is aangegeven welke ideeën er leven met betrekking tot de ontwikkelingen op Bastion Groningen en bij de Oostbeer. In het navolgende schema zijn de verhoudingen van de afzonderlijke ideeën met de cultuurhistorische waarden kort weergegeven. Waar een nadere toelichting nodig is, is deze hierna weergegeven. In het schema zijn ook als conclusie de mogelijkheden van de betreffende maatregel in relatie tot de cultuurhistorische waarden aangegeven.

	Tabel 1	Mogelijke maatregelen in relatie tot cultuurhistorische waarden		
	Mogelijke maatregel	motivering	Relatie met aanwezige cultuurhistorische waarden	mogelijkheden
	Oostbeer			
1.1	Realisatie van toegang centrum via de Oostbeer voor fietsers en wandelaars	Er is een grote behoefte aan deze verbinding	Zie onder 6.1.1	Zie onder 6.1.1
	Bastion Groningen			
1.2	Ontwikkeling naar openluchttheater en/of bredere bestemming	- Maatschappelijke functie; -breder gebruik	Zie onder 6.1.2	Mogelijk onder voorwaarden, zie 6.1.2
1.3	Verwijderen beplanting op strategische plaatsen;	-zichtbaarheid verbeteren	geen	Mogelijk
1.4	Te handhaven tuinhaag vervangen door meidoorn	Meidoorn past beter bij vestingwerk dan huidige beplanting	Verbetering van historische uitstraling	Gewenst
1.5	Plaatsen van een hek bij de ingang van de haven en bij het sluisgebouw;	-toegankelijkheid verbeteren -zichtbaarheid verbeteren	positief: verbeteren zichtbaarheid en toegankelijkheid, mogelijk aantasting profiel	Geen bezwaar, mits bestaande profiel gehandhaafd blijft
1.6	Herstel bekledingsmuren/voorkant wallen (referentie 1865);	Groot-onderhoud/restauratie noodzakelijk	Gebruikelijke randvoorwaarden monumentenzorg	Gewenst
1.7	Aanpassen profielen op bastion;	Voorstel was bedoeld om historische profielen terug te brengen	Huidige profielen zijn randvoorwaarde	Alleen in uitzonderlijke gevallen, als dit noodzakelijk is voor andere maatregelen; onder archeologische begeleiding.
1.8	Halfverharding op ‘kanonschietplaatsen’;	-betere herkenbaarheid -behoud	Verbetering van herkenbaarheid historische betekenis	Geen bezwaar
1.9	Padenstructuur verbeteren;	-ontsluiting erfgoed	positief: verbeteren zichtbaarheid en toegankelijkheid, mogelijk aantasting profiel	Geen bezwaar, mits bestaande profielen niet worden aangetast
1.10	Programmering munitiegebouwen;	Versterking maatschappelijke functie	positief: verbeteren maatschappelijke en recreatieve functie.	Geen bezwaar; - restauratie noodzakelijk voorafgaand aan hergebruik.
1.11	Realisering van een amfitheater en programmering	Versterking maatschappelijke functie	Zie onder 6.1.3	Zie onder 6.1.3
1.12	Terreplein in verstevigd gras of halfverharding;	i.v.m. evt. recreatieve functie	Zie onder 6.1.3	Zie onder 6.1.3

1.13	Plaatsen panoramatafel;	-verbeteren beleefbaarheid	-	Gewenst
1.14	Licht op ingangen van munitiegebouwen en buitenkant kademuren.	-verbeteren zichtbaarheid	Zie onder 6.1.4	Zie onder 6.1.4
1.15	Aanmeerpunt vaarboten en picknicken aan het water.	Verbetering toeristisch-recreatieve situatie	Zie 6.1.5	Geen bezwaar
1.16	Nieuwe toegang tot het bastion vanaf het centrum	toegankelijkheid verbeteren	Positief: verbeteren toegankelijkheid	Geen bezwaar, mits bestaande profiel zoveel mogelijk gehandhaafd blijft
1.7	Nieuwe havenverbinding		geen	Geen bezwaar, mits bestaande vestingwerken niet worden aangetast.

Het gebruik van de gebouwen en het terreplein is niet echt concreet gemaakt. Er werden ideeën genoemd om het terreplein te gebruiken voor feesten en partijen. Een idee voor de gebouwen zou een museale functie zijn. Zowel voor de ene functie, als voor de andere is de aanleg van elektriciteit en mogelijk andere nutsvoorzieningen noodzakelijk. Dat gaat gepaard met graafwerkzaamheden. Deze kunnen alleen plaatsvinden als deze archeologisch begeleid worden.

6.1.1. Oostbeer

Het idee bestaat om, net als ter plaatse van de Westbeer, een wandelverbinding aan te leggen ter hoogte van de Oostbeer. Daarover is vanuit cultuurhistorisch oogpunt het volgende te zeggen:

- Het aanleggen van een wandelpad over een beer is in principe strijdig met de functie van dit object, namelijk de toegang van buitenaf naar de vesting te voorkomen.
- Er zijn alleen maar oplossingen toelaatbaar die het profiel en het materiaal van de beer intact laten.
- De aanleg van een wal tegen de beer aan is strijdig met de functie van de beer En zou de duidelijkheid over de historische functie van de beer vertroebelen.
-

Figuur 22 -Voorbeeld wandelverbinding Westbeer in Willemstad; de verbinding is gemaakt door de aanleg van een grondwal aan de zuidzijde van de muur (foto juli 2023).
Figuur 23 - Voorbeeld wandel-/fietspad op de Westbeer in Woudrichem; deze bestaat uit een houten brug die rust op de beer (foto streetview).

In Woudrichem heeft men een houten brug gemaakt die rust op een beer (figuur 23). Los van de vraag of dat in Willemstad gewenst zou zijn, moet geconstateerd worden dat deze oplossing hier vrijwel onmogelijk is, doordat er een monnik in de weg staat. Een verbinding ter hoogte van de Oostbeer is wel denkbaar, maar alleen als deze het materiaal en het profiel van de beer niet aantasten.

6.1.2. Openluchttheater

Het idee van een openluchttheater is op zich positief: op deze wijze krijgt het Bastion Groningen een breder gebruik. Het bastion kan dan gebruikt worden voor kleine bijeenkomsten in de openlucht, eventuele voorstellingen etc. Daartoe zou een amfitheatervormige trap aan de binnenzijde van het talud moeten worden aangebracht, waar de toeschouwers kunnen zitten; het terreplein zou moeten worden verstevig of voorzien van halfverharding. Verder zijn installaties noodzakelijk, met name elektriciteit in verband met verlichting, geluid etc. Overigens is het terreplein veel kleiner dan in het stuk van DAF-architecten was aangenomen. Dat betekent ook dat er slechts plaats is voor kleinere bijeenkomsten.
Deze voorzieningen zijn alleen denkbaar als daardoor de aanwezige cultuurhistorische waarden niet worden aangetast. Dat betekent dat de amfitheatervormige trap alleen op het bestaande talud kan worden aangebracht en dat er geen, of minimaal, graafwerk mag plaatsvinden. Ook eventuele veranderingen aan het terreplein mogen alleen op het bestaande maaiveld plaatsvinden.

Figuur 24 - Voorbeeld amfitheater Fort Werk aan het Spoel (gem. Culemborg);
Figuur 25 - Voorbeeld hedendaags amfitheater zonder verharding (foto Studio 31).

6.1.3. Terreplein

Het voorstel is om het terreplein te voorzien van verstevigd gras of halfverharding, met het oog op feesten en partijen die daar gehouden kunnen worden, mede in relatie tot het amfitheater dat ernaast geprojecteerd is. Deze veranderingen mogen alleen op het bestaande maaiveld plaatsvinden. Daartoe kan het peil enigszins verhoogd worden. Dat heeft geen invloed op de cultuurhistorische waarde.

6.1.4. Verlichting

Het aanlichten van historische gebouwen gebeurt steeds meer, met name ook ten behoeve van de ontwikkeling van toerisme en recreatie. Verlichting van de ingangen van de munitiegebouwen heeft te maken met het gebruik van het bastion in de avonduren. Denkbaar is, dat er met het oog op sociale veiligheid maatregelen worden getroffen als bijvoorbeeld verlichting. Aandachtspunten bij de uitwerking van het idee zijn: de invloed van licht op de omgeving, verlichting van het Bastion Groningen ten opzichte van andere bastions. Dit moet nader worden uitgewerkt..

6.1.5. Aanmeerpunt vaarboten en picknicken aan het water

In de plannen is een nieuw aanmeerpunt voor vaarboten geprojecteerd op de landtong bij de ingang van de haven. Daar zouden ook mogelijkheden voor een picknick aan het water kunnen worden gecreëerd. Door deze maatregelen vinden er geen ingrijpende ruimtelijke veranderingen plaats aan de vestingwerken. Wel loopt de verbinding tussen dit punt en de binnenstad via Bastion Groningen. Als de toegankelijkheid van het bastion vanuit de binnenstad wordt verbeterd (zie maatregel 1.16 in tabel 1) zijn er geen cultuurhistorische bezwaren tegen deze maatregel.

GEMEENTE MOERDIJK

TRANSFORMATIEKADERBASTION GRONINGENTE WILLEMSTAD

BIJLAGE 1: Geraadpleegde Bronnen

De Hollandsche Molen: Dossier Biotoopformule, https://www.molens.nl/sites/www.molens.nl/files/documenten/20220715_MEM_Biotoop%20Dossier%20Biotoopformule.pdf

Gemeente Moerdijk/Erfgoedhuis Noord-Brabant: Cultuurhistoriekaart Moerdijk (2013).

Groenedijk, T. (2000): Nederlandse plaatsnamen, Hoogeveen, 2000.

Mastrigt, C. van (1995): De buitendijkse bastions Gelderland en Groningen – Uitgegeven ter gelegenheid van de voltooiing van de restauratie van Bastion Groningen, Open Monumentendag 9 september 1995.

Mastrigt, C. van (2017): Willemstad Prinsheerlijk, Heemkundekring de Willemstad.

Oldenborgh, P. van (1793): De belegering en verdediging van de Willemstad in maart 1793, A.Blussé en zoon en J. Allart, Dordrecht/Amsterdam.

Provincie Noordbrabant: Provinciale Cultuurhistorische Waardekaart (versie 2006), 's-Hertogenbosch, 2006.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst (2009): Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek - lezen en analyseren van cultuurhistorisch erfgoed, Amersfoort, 2009.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2013): Cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van de ruimtelijke ordening, versie 6 zoals verzonden aan de Tweede Kamer, februari 2013.

Roos, R. (2008): Onderhoud vestingwallen Willemstad, in: Ravelijn, Periodiek van de Heemkundekring De Willemstad, 26e jaargang, nummer 1, maart 2008, p. 19-20.

Roos, R. (2008): Schapen op de wallen, in: Ravelijn, Periodiek van de Heemkundekring De Willemstad, 26e jaargang, nummer 2, juni 2008, p. 20-21.

Rozemarijntje, Het (2017): Willemstad, De historie van de vesting, Het Rozemarijntje, Willemstad.

Topographische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000, blad 19, verkend 1857-1858.

GEMEENTE MOERDIJK

TRANSFORMATIEKADERBASTION GRONINGEN TE WILLEMSTAD

COLOFON

Opdrachtgever

Naam	:	GEMEENTE MOERDIJK
Contactpersoon	:	
Adres	:	Postbus 4
PC + plaats	:	4760 AA Zevenbergen
Tel.	:	140168
Mail	:	info@MOERDIJK.nl

Bevoegd gezag erfgoed

Naam	:	GEMEENTE MOERDIJK
Contactpersoon	:	
Adres	:	Postbus 4
PC + plaats	:	4760 AA Zevenbergen
Tel.	:	140168
Mail	:	info@MOERDIJK.nl

Uitvoerend bureau

Naam	:	Cuijpers Advies
Auteur	:	ir. J.J. Cuijpers
Adres	:	Gouverneur Hultmanstraat 2
PC + plaats	:	5224 CJ 's-Hertogenbosch
Tel.	:	06 - 5146 1115
Mail	:	info@posd.eu
Website	:	www.posd.eu
Projectnummer	:	03034

Versietabel

versie	datum	Inhoud	status	validatie
1-1	10 07 2023	Intern concept	concept	JC
1-2	18 07 2023	Concept t/m 3	concept	JC
1-3	07 08 2023	Concept totaal	concept	JC
2-1	28 08 2023	Tekstuele verbeteringen, opmerkingen gemeente verwerkt	rapport	JC
2-2	29 08 2023	Nog enkele tekstuele aanpassingen	rapport	JC